

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ В ЖИВОПИСІ АНТОНА МАНАСТИРСЬКОГО

Марія НОВОСАД

Культуру різних часів репрезентують переважно мистецькі досягнення. Саме мистецтво найбільш повно акумулює духовний досвід поколінь — те, що ними пережите, продумане, відчуте, вистраждане. Ще свого часу відомий Й.Гердер висував тезу, що початки історії мистецтва слід шукати в середовищі простого народу: “В народній пісні, поезії закладена душа народу”. На думку Й.Гердера, “чим ближче до природи стоїть народ, тим вища і цінніша його пісня”¹. В другій половині минулого століття з народно-пісенною творчістю поєднав свою майстерність галицький художник А.І.Манастирський (1878-1969). Сам художник писав: “Все життя я мріяв, щоб думи мої, які я вті-

лював у своїх картинах, були близькі і зрозумілі народові”². У своїх поетичних картинах за мотивами народних пісень А.Манастирський виявив себе талановитим художником.

На звернення І.Франка до митців: “Малюйте характерне для нашої Східної Галичини, що давало б поняття про наше галицьке село, галицько-руські хати, вигони, толоки, дороги, поля...”³, А.Манастирський писав: “Мене не захоплювали модерністичні штуки. Я від природи був реалістом, я зрозумів, що реалізм — це не просто фотографія природи і суха об’єктивна передача, а серце художника, його “я”, індивідуальність і темперамент, крізь призму яких він мусить перетворити образ з природи. Я зрозумів, що реалізм найбільш

правдивий у мистецтві. І вирішив залишитись вірним йому на все життя”⁴. У творчій спадщині художника є ряд картин, безпосередньо пов'язаних з народною пісенністю. Вони мають назви, взяті з рядків народних пісень. Ось, наприклад: полотно “Ой під гаєм, гаєм”, “Ой одна, я одна”, “Ой там, під горою”, “Засвіт встали козаченьки”, “Ой ходила дівчина бережком” тотожні з українськими піснями. Використання народнопісенних мотивів у художній творчості визначає індивідуальну манеру мистецького мислення А.Манастирського. У згаданих композиціях виражені витончена пластичність, художній ритм, поетичність, які в мистецтві створюються не копіюванням пісенно-поетичних образів, а перетворенням їх у нову художню цілісність. Вміння звичайну жанрову картину піднести до широкого узагальнення, до уособлення в ній образу і є тією рисою, що підкреслює народність у професійній творчості художника. Скористаємось думкою Е.Зінгера: “Народність є не тільки властивістю об'єкту зображення, але й особливістю художнього мислення і сприйняття, тобто є “суб'єктивною”, дієвою категорією, що й викликає, в свою чергу, певні зміни у змісті і формі мистецтва”⁵.

Візьмемо для прикладу досить поширену пісню “Ой під вишнею, під черешнею...” Відомо, що її використав у літературному творі “Наталка Полтавка” І.Котляревський, у драмі “Дівка на виданню, або На милування нема силування” І.Озаркевич, у художньому полотні “Ой під вишнею, під черешнею...” А.Манастирський. Художник наче вихопив рядки з пісні:

Ой під вишнею,
Під черешнею
Стояв старий з молодю,
Як із ягодою⁶

і переніс їх на площину. Жвава за своїм мелодійним характером пісня, розкриває сюжет композиції. Добродушний гумор автор збагатив пейзажним тлом, що засвідчує гармонійне поєднання пісенності з мистецтвом живопису. На думку М.Голубця: “Єдність народної поезії з художньою творчістю зумовлена спільністю психологічного складу, історичної долі та безперервного звернення до народного життя”⁷. Додамо, що тільки в безлічі варіантів та чи інша тема народного життя, яка породила пісню, розкривається повно і різнобічно, несучи на собі відбиток умов, у яких вона зародилася або поширилася. Тим не менше, живописний погляд на пісню дає якісно нове розуміння обра-

зотворчого мистецтва, зближує суть понять пісня-картина і ці різновиди зводить до єдиної категорії — художньої культури.

Пісня та поезія були невичерпним джерелом натхнення А.Манастирського, про що свідчать численні твори, позначені виразним впливом народного мелосу. Його постійне звернення до народної творчості відзначила у вступній статті до альбому художника Х.Саноцька, читаємо: “Творчість народна була для художника джерелом високих морально-естетичних та етичних принципів і норм, що опромінювали всі його досягнення, ставали визначальними у формуванні індивідуального стилю та образного ладу його численних живописних творів”⁸. Деякі його полотна сприймаються як живописні аналогії народних пісень, інші нагадують окремі фрагменти їх сюжетів та найчастіше художник відбирає в народній творчості найтипівші образи і komponує їх у власні пісні-картини, що зберігають всю живу приналежність і виразну тематичну та настроєву спорідненість з народними мотивами. Вище згадана картина “Ой під гаєм, гаєм”, мелодійність якої підсилюється краєвидом, реалістично відтворює обставини зображеної події, посилює емоційність сприйняття образів. Картина перегукується з народною піснею “Ой під гаєм, гаєм”, яка стала лейтмотивом композиції. Але слід зауважити, що значну роль тут, як і в інших творах подібної тематики, відіграє народний одяг персонажів, що своїми барвами на тлі соковитої зелені робить колорит картини більш виразним, яскраво декоративним. Тонке відчуття краси рідної природи, лірична задушевність — все це прийшло у свідомість митця завдяки народним пісням, які навчили його високої поезії, образного мислення, простоти і щирості у відображенні навколишнього світу. Ніхто з художників не зумів так глибоко перейнятися українською пісенною культурою і так самобутньо перетлумачити її як А.Манастирський.

Його живописна мова проста, лаконічна і разом з тим надзвичайно виразна. Українська пісня для А.Манастирського — це ніби згусток самого життя, узагальнення духовно-творчої потенції поколінь, здатне на активне вивільнення й розгортання все нових і нових образно-сміслових нюансів, що організуються з волі митця у виразово завершену цілість, яка втілює вагомий зміст. Серед його картин бачимо велику кількість сцен з козацького життя. Козацькі пісні відзначаються багатою

палітрою художніх засобів, особливою мелодійністю, улюблена метафора яких — зустрічі козака з дівчиною. Тут і перші несміливі освідчення, сцени яких виявляємо в картинах “Зустріч”, “Люба розмова”; самотність, гіркота розчарування — “Зраджена”; щастя вірного кохання “Біля криниці”; біль розлуки “Засвіт встали козаченьки”, “Прощання”. Всі вони створені на пісенні мотиви, оспівують і утверджують душевну красу й моральну чистоту людей. В основу композиції “Засвіт встали козаченьки” лягли рядки пісні “Засвіт встали козаченьки”, що розкривають сцену прощання козаків з родиною:

Стоїть місяць над горою,
А сонця немає.
Мати сина в доріженьку
Слізно проводить:
“Іди, іди, мій синочку,
Та не забарися,
За чотири неділеньки
Додому вернися.

З естетичного погляду подібного типу зіставлення і паралелі сприяють створенню яскравих художніх образів. З погляду композиції кожна з частин даного паралелізму існує в тісному взаємозв'язку, який підсилює пейзаж, що виступає то в гармонії, то в контрасті із зображеною сценою.

Питання козацьких пісень знаходили відлуння і звучали окремими мелодіями в картинах “Люба розмова”, “Зустріч”, “Біля криниці”, “Прощання”. Саме в цих полотнах А.Манастирський найбільш органічно переосмислив і “перевів” на професійний рівень козацькі пісні — “Пуцу коня”, “Зелений дубочку”, “Добрий вечір тобі, зелена діброво” та ін. Гамою кольорів, образотворчою мовою художник допомагає глядачеві краще зрозуміти пісенні образи, повніше розкрити їх зміст. Адже за народними піснями можна вивчати побут, ставлення громади до тих чи інших вчинків її представників. Немає такого повороту людської долі, який би не згадувався в українській народнопісенній творчості.

Тема козаччини досить широко виражена в мистецтві, до неї зверталися представники різних видів мистецтва. Як бачимо, найчастіше приваблювали А.Манастирського сцени з козацького життя. Із пісенних мотивів створені картини “Туман поля покриває”, “Запорожець”, “Серед степу”, “Козаки в поході”. Ліро-епічні образи сповнені високої любові до рідного краю, героїчні лицарські подвиги, вір-

на дружба, — ось характерні риси козацьких пісень, що знайшли своє відтворення в художніх картинах А.Манастирського, зокрема “На кургані”, “Тяжка втрата”, “Смерть товариша”, “Біля вогнища”, “Повернення на батьківщину”, “Козацька школа”. На високу художність названих композицій та мистецьку ерудованість А.Манастирського вплинули козацькі пісні, які були поширені у Галичині й друкувались у збірках “Народні пісні” (1883), “Новий збірник народних пісень” (1883), “Руський співаник (1883), “Український співаник” (1912) та ін.⁹

Розглядаючи кожне явище, кожному подію крізь призму народної пісні, митець створив яскраві образи. Особливо цікава картина “Запорожець” — знаменне явище не тільки в творчості А.Манастирського, а й у всьому західноукраїнському живописі.

Митець створює складний образ, в якому передає мужню вдачу козака — борця за народну волю, його готовність до боротьби з ворогами, втілюючи водночас гірко роздуми про історичну долю батьківщини. З метою посилення емоційного звучання картини художник вдається до уже випробуваних у ряді попередніх творів художніх засобів: різкий контурний рисунок, підкреслений колорит, в якому домінують зелено-сині та бордовий кольори. Композиція “Запорожець” відзначається монументальністю трактування сюжету. Богатирську постать козака підсилюють гармонійні кольорові сполучення в поєднанні з манерою письма. Художник детально виписав мальовничий одяг та оздоблений прикрасами ефес козацької шаблі. Мужній вираз обличчя підкреслює особливу відвагу людини. Образ козака відтворено в історичних думках “Про Нечая”, “Про Байду”, “Про Голоту”, “Про Морозенка” та ін. Можна сказати, що названі художні полотна стали своєрідними ілюстраціями історичних пісень та народних дум. Любов до пісні художник проніс крізь усе життя, як зазначає Х.Саноцька, “малюючи свої картини наспівував народні мелодії. А втомившись від праці за мольбертом, брав стареньку скрипку та й починав імпровізувати, згадуючи одну за одною пісні”⁸. Ряд полотен розкривають зміст пісень літературного походження, зокрема на поетичні твори Т.Шевченка, І.Франка, В.Стефаніка.

Картина-ілюстрація “По діброві вітер віє” як асонанс поширеної пісні з поезії “Тополя”. Її мінлива мелодійність пронизує композицію, з якої немов линує рядки:

По діброві вітер віє,
 Гуляє по полю,
 Край дороги гне тополю
 До самого долу.
 Стан високий, лист широкий —
 Нащо зеленіє?
 Кругом поле, як те море
 Широке, синіє...¹⁰

...Вітер жене хмари, що кидають на землю темну тінь. Віє, шумить у зеленому листі одинокої тополі буревій, нагинаючи її до самого долу. Нещасна самотня дівчина з розплетеною косою стоїть під тополею, немов зливається з нею. Постаць дівчини губиться у величній стихії.

Уміння художника сприймати й відтворювати пісенні мотиви на площині підкреслює внутрішнє його спілкування з "Кобзарем". За мотивами поезії "Перебендя" виконана картина "Лірник".

В естетичній повнозвучності цього твору важливу роль відіграє живописна манера художника, культура мазка, вишукана фактура покладених на полотно фарб. Його творам, як зазначив мистецтвознавець А.Жаборюк, "властиві простота й ясність композиційного вирішення, замріяний, нерідко елегійний настрій, оптимістичне звучання"¹¹. Скажімо, картина "Катерина" за мотивами "Кохайтеся, чорнобриві..." пройнята ліро-епічним настроєм, проте тут переважають сумні мотиви, пов'язані з особистим відчуттям складного і невеселого життя селян. Ідучи за Т.Шевченком, вдови, сироти, покритки, невірники на полотнах художника втілюють співучість поезій поета, людський біль, розпач, жагучий протест і материнську любов. Художник обрав не так реально-предметний принцип у зображенні героїв "Кобзаря", трактуванні простору, як асоціативний.

Складну колірну режисуру має картина "Бабусенько ріднесенька, скажи мені, ненько" або "У ворожки". Неспокій, тривога, напруженість супроводжують молоду дівчину, яка хоче довідатись про своє майбутнє у ворожки. Змінюється художня мова: холодне місячне сяйво, яке освітлює дівчину, контрастує з теплим відблиском вогника у хаті. Таке колірне вирішення картини передає людські переживання.

У плані живописної майстерності цікаве полотно А.Манастирського "По селах" за мотивами віршів І.Франка. Вдала режисура сцени, добре згармонізовані і насичені світлом образи поглиблюють поетичність картини.

Необхідно зупинитися також на багатофігурних композиціях Антона Манастирського,

в основі яких лежать мотиви чумацьких, козацьких, історичних пісень. Можна припустити, що в основу композиції "Чумаки в дорозі" було покладено чумацькі пісні "Гей ішли наші чумаки в дорогу", "Чумаче, чумаче, чого зажурився" та ін. Основні їх мотиви — невлаштованість побуту, небезпека ворожих нападів, довгий шлях, злидні, що в основному й знайшли своє втілення в даній композиції. Так само художник міг посылатися на вірші Т.Шевченка: "Неначе степом чумаки", "У неділю не гуляла", "Ой не п'ються пива-меди", які згодом стали піснями. До багатофігурних композицій належать "Пісня про віщого Олега", "На Чорному морі", "Шведи біля мурів Львова", "Втеча від татар", "Ярмарок". Ці твори досить складні, вирішення сцен узагальнене, але при цьому не втрачені образність і цільність у розкритті сюжету, передано характер епохи, про яку йдеться.

Слід відзначити тонке відчуття кольору, малярський хист та вишуканість форми, що стають джерелом естетичної насолоди, глибокої духовної рефлексії митця. Його композиції співзвучні з музикою.

Досягнення пісенної культури А.Манастирський переосмислює на свій лад ("Втеча від татар", "На Чорному морі"). Названі полотна сповнені суму і трагедії, вони виражають найглибші і найпотаємніші переживання художника. Пензель майстра не сплутаєш з чийось іншим, палітра його мистецьких творів не дуже багата — здебільшого домінують зелений, фіолетовий, коричневий кольори. Та твори А.Манастирського актуальні й сьогодні. Вони дають можливість через художні образи пізнати життя українського народу та своєрідно відтворити багату пісенну творчість минулого.

1 Гердер Й. Ідеї до історії людства // Ідеї філософії людства. - К., 1965. - 224 с.

2 Манастирський А. Творити для народу // Вільна Україна. - 1952. - 25 травня.

3 Франко І. Малюнки І.Труша // Літ.-наук. вісник. - Львів, 1900. - Т.IX. - 47-63 с.

4 Манастирський А. Творити для народу. - 27 травня.

5 Зингер Е. Пластика и народность // Творчество. - 1967. - № 5. - 6-12 с.

6 Закувала зозуленька / Антологія української народної творчості. - К., 1989. - 480 с.

7 Голубець М. Українське мистецтво / Вступ до історії. - Львів, 1918. - С. 1-17.

8 Саноцька Х.І. Антон Манастирський: Альбом / Вступна стаття і складання Х.Саноцької. - К., 1980. - 72 с.

9 Видання "Просвіт" Галичини: книги та аркушева продукція (1868-1939): Бібліографічний покажчик. - К., 1999. - 248 с.

10 Сурма / Великий збірник українських пісень. - Нью-Йорк, 1931. - 780 с.

11 Жаборюк А.А. Український живопис. - К., 1990. - 370 с.